

Het pantheon van gevallen engelen

Beatrice de Graaf

Hoe komen verlossers ten val? Het is nog even afwachten of er in Hongarije niet toch nog een schaduwcoup zal plaatsvinden vanuit de burelen van de macht, waarin de Fidesz-aanhangers zich diep hebben genesteld. Maar dat Viktor Orbán kan worden bijgezet in het pantheon van gevallen engelen is wel duidelijk.

Ik gaf jarenlang een cursus over hoe de macht van dictators ten einde komt in de geschiedenis. Een van de inzichten was dat er een speciaal soort dictator, despoot of autocraat is die zichzelf als verlosser laat vieren, zich met religieus-spirituele symbolen in scène laat zetten, en die daarmee de macht over de *hearts and minds* van zijn aanhang zo mogelijk nog verder versterkt. Nu is dat geen nieuw inzicht, Max Weber legde begin 20ste eeuw al de basis voor de studie van charismatisch leiderschap, als samenspel van een smachtend volk, een gewiekste en manipulatieve leider en een bijbehorend krachtig verlossingsverhaal. Ik gebruik ook altijd graag het inmiddels historische werk van Ann Ruth Willner uit 1984, [The Spellbinders](#), waarin zij nog een stapje verder gaat, en duidelijk maakt dat wanneer zo'n leider in staat is goddelijke eigenschappen aan zichzelf toe te dichten, en er een bevolkingssegment is dat graag meegaat in die aanbidding, dat de 'betovering' nog krachtiger is.

In mijn cursus greep ik terug op afgeronde casussen uit het verleden, net als Willner. Je kunt Khomeini of Soekarno behandelen, Afrikaanse verlossingsfiguren, revolutionaire leiders zoals Castro, fascistische zoals Mussolini of ultranationalistische en nationaal-socialistische profeten.

Het wordt interessanter als je er nog middenin zit. Hoe schrijven we de geschiedenis van het radicale verlossingsverhaal van Poetin, Trump, en ja, Orbán? Hoe zal dat eindigen? Bij niet-statelijke politieke verlossers, of het nu activisten of terroristen zijn, weten we dat de lak er op een gegeven moment afbrokkelt. Dat ze zichzelf conformeren en invoegen in het normale politieke discours (en als ze terrorist waren, geweld afzweren, denk aan Sinn Féin-leider Gerry Adams, FARC-commandanten of aan de president van Syrië, Ahmed al-Sharaa). Maar ook, als ze vasthouden aan hun radicale verlossingsverhaal, dat de rot op een gegeven moment toeslaat, als het verschil tussen de hyperbolische beloftes en de profane werkelijkheid te groot wordt. ['Contaminatie' heet dat](#). Je kunt mensen niet eindeloos alles wijsmaken. Bij Orbán lijkt het laatste aan de hand geweest te zijn. De corruptie werd te groot en de cognitieve dissonantie een afgrond waarin hij wel moest vallen.

Maar wanneer weet je of het zo ver is? Bij het antwoord op die vraag moeten we misschien minder gebiologeerd alléén naar de strapatsen van de vermeende verlosser en zijn rants (en tweets) kijken, en meer ook de gedragingen en behoeften van zijn achterban bestuderen.

Want, Orbán is weliswaar weg, maar hoe zit het met het orbánisme onder zijn aanhangers? Daarmee doel ik niet op de orbánistische zakkenvullers die zich nog uit alle macht aan het pluche van hun posities zullen vastklampen. Ik doel eerder op grote delen van het Hongaarse volk bij wie het verlangen niet meteen weg is naar een leider die tegemoetkomt aan hun wens tot erkenning, morele orde en conservatieve identiteit. Ik zag ergens al een verwijzing naar de eveneens zeer conservatieve, nationalistische Péter Magyar als *megvalto* (verlosser) voorbijkomen. De verlosser is dood, leve de nieuwe verlosser.

Een 'gat in de ziel' redeneer je niet weg met verklaringen over economische achterstand

Want dat is toch het punt. Er moet een behoefte, een verlangen naar erkenning zijn, een 'gat in de ziel' van een bevolkingsgroep dat zo groot is, dat ze blijkbaar bereid zijn achter leiders aan te lopen die hun het onmogelijke voorspiegelen: een shortcut naar een welhaast mythische genoegdoening. Dat redeneer je niet weg met verklaringen over economische achterstand, afgehaakten-grievens of een doorgesloten diplomademocratie – en dat los je dus ook niet op met maatregelen die alleen die materialistische onderbouw raken.

Natuurlijk doet iemands sociaal-economische situatie ertoe. En natuurlijk zijn er altijd diepe grondoorzaken voor *regime change* aan te wijzen. Maar het gaat er ook om hóé je die tastbaar-concrete misstanden voorziet van een ['appraisal', een zin- en betekenisgevend verhaal](#). Dat kan een verheffingsverhaal zijn (zoals vroeger, bij de klassieke sociaal-democraten), maar ook een dystopisch verlossingsverhaal, zoals bij Orbán en Trump en hun epigonen. En, net zo belangrijk, wanneer (en waarom dan precies) zo'n verhaal ineens is uitgewerkt.

In Hongarije wist Orbán meesterlijk de woede van de Hongaren over de uitblijvende hervormingen en herverdeling te

bespelen. Anders dan in veel andere voormalige Oostbloklanden was er in Hongarije na 1989 nooit sprake van een grote zuivering, een *'gruba linia'* (Polen), of een destasificatiecampagne (Oost-Duitsland). De ['lustratie'](#), zoals de verwerking van het communistische verleden daar heette, werd al heel snel met de mantel der liefde bedekt. Niet afrekening, maar verzoening was het devies. Daardoor kon Orbán in 2010 heel makkelijk de Hongaren mobiliseren en de macht grijpen, op het ticket: de communisten zitten er nog steeds, en het zijn nu de linkse liberalen die door Brussel worden gesteund. Hij wist die woede, die behoefte aan recht en gerechtigheid, voor zijn eigen corrupte karretje te spannen.

Maar hij leverde uiteindelijk niet. En Péter Magyar wist – net als Tusk in Polen – precies die rot in het verhaal aan te wijzen en dat bovengenoemde verlangen van de Hongaren naar zichzelf toe te buigen. Zo zal er ook een punt komen dat Poetin niet meer in staat zal zijn het verlangen van de Russen naar apolitieke rust, orde en internationale erkenning te bespelen. Of dat Trump zijn gave in het aanwakkeren van de verongelijkheid van de conservatieve Amerikanen verliest en hun behoefte aan een witte, christelijk-nationale *'civic religion'* niet meer weet te vervullen. Het wordt daarom tijd voor een nieuwe cursus: hoe bevorderen we dit rottingsproces – en hoe kan dit verlangen democratisch worden bijgestuurd?